

VU Research Portal

Een Nederlandse Onderzoeksautoriteit?

Borgers, M.J.

published in

Ethiek van empirisch sociaal-wetenschappelijk onderzoek
2007

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Borgers, M. J. (2007). Een Nederlandse Onderzoeksautoriteit? In A. Soeteman, & F. van den Born (Eds.), *Ethiek van empirisch sociaal-wetenschappelijk onderzoek* (pp. 85-88). Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Een Nederlandse Onderzoeksautoriteit?

Eén van de fundamentele uitgangspunten van het strafproces – zo niet het meest fundamentele – betreft de materiële waarheidsvinding. Voorop staat dat alleen de werkelijk schuldige mag worden gestraft. De inrichting van het strafproces is er dan ook op toegesneden dat de materiële waarheid naar boven komt. Een belangrijke notie in dat verband is dat al het onderzoeksmateriaal dat door politie en justitie wordt verzameld, moet kunnen worden getoetst op betrouwbaarheid. De verdediging moet bijvoorbeeld getuigen die een verklaring hebben afgelegd, aan de tand kunnen voelen door middel van kritische ondervraging. Ook kan de verdediging het openbaar ministerie en de politie bevragen over de wijze waarop bepaald onderzoeksmateriaal is vergaard. Het strafprocesrecht staat in sommige gevallen echter toe dat de mogelijkheden van toetsing worden beperkt. In die gevallen zijn er andere belangen in het spel die ertoe nopen de bron van informatie af te schermen. Men kan bijvoorbeeld denken aan de verklaringen van bedreigde getuigen. Zij leggen hun verklaring anoniem af, juist omdat het bekend worden van personalia ernstige gevaren voor lichamelijk of geestelijk welzijn met zich brengt. Gevolg hiervan is dat de mogelijkheid van toetsing van deze verklaringen wordt beperkt. Hoe kan de verdediging immers de getuige adequaat ondervragen indien niet bekend mag worden wie die getuige is? Teneinde te voorkomen dat de verklaringen van dergelijke getuigen onbruikbaar zijn voor het bewijs van het strafbare feit, heeft de wetgever voorzien in een mechanisme dat de onmogelijkheid van een directe ondervraging moet compenseren. In de kern komt dit mechanisme erop neer dat de bedreigde getuige door de rechter-commissaris wordt verhoord. De rechter-commissaris stelt zich wel op de hoogte van de identiteit van de getuige, waarna hij ten behoeve van de bij het strafproces betrokken partijen de betrouwbaarheid van de getuige onderzoekt en daaromtrent rekenschap aflegt in een proces-verbaal. Mede aan de hand van die informatie kan tijdens het proces de bruikbaarheid van de verklaring van de getuige worden bediscussieerd en beoordeeld.

Vanwaar deze uitweiding over het strafrecht? De reden daarvoor is dat er zich een parallel opdringt met het sociaal-wetenschappelijk onderzoek, of in ruimere zin: de wetenschap. Ook in de wetenschap gaat het om het vinden van de waarheid. De resultaten van het verrichtte onderzoek worden uiteraard bepaald door de gekozen methode en technieken, maar binnen de begrenzingen die daaruit voortvloeien, gaat het om het vergaren van objectieve kennis over de werkelijkheid.ⁱ Een belangrijk

ⁱ Zonder daarmee te willen beweren dat objectieve kennis over de werkelijkheid hetzelfde is als de absolute waarheid. Nog afgezien van de filosofische vraag of er wel zoiets als waarheid bestaat, hebben empirische uitspraken over de werkelijkheid geen eeuwigdurende waarde. Voor

kenmerk van (deugdelijk) wetenschappelijk onderzoek is dan ook de mogelijkheid van verificatie of herhaalbaarheid. Wie aan de hand van dezelfde methode en technieken een onderzoek herhaalt, behoort dezelfde uitkomsten te verkrijgen. En ook als men – gelijk een advocaat in een strafzaak – in de Popperiaanse traditie streeft naar falsificatie, is herhaalbaarheid van het onderzoek en dus controleerbaarheid van het gebezigde onderzoeksmateriaal geboden. In de praktijk van het sociaal-wetenschappelijk onderzoek komt het echter voor dat er onderzoek wordt verricht waarbij de mogelijkheid van verificatie of herhaalbaarheid in het gedrang komt. Op zichzelf kan men dat opvatten als een reden om dat onderzoek bij voorbaat te diskwalificeren. Maar dat neemt niet weg dat het onderzoek wel wordt verricht en ook dat dergelijk onderzoek veelal voldoet aan een (maatschappelijke) behoefte. Illustratief is het door Van de Bunt in deze bundel besproken onderzoek ten behoeve van de parlementaire enquêtecommissie opsporingsmethoden (de beroemde commissie-Van Traa). Het onderzoek naar de stand van de georganiseerde criminaliteit was alleen mogelijk indien de daarvoor benodigde bronnen – om goede redenen – (gedeeltelijk) geheim zouden blijven. Hoe nuttig en zinvol dergelijk onderzoek ook is, consequentie is wel dat men er maar op moet vertrouwen dat de onderzoekers het bronmateriaal zorgvuldig hebben onderzocht en adequaat weergegeven. Nu is het hebben van vertrouwen een goede zaak, maar het haalt het niet bij de mogelijkheid van verificatie. Er zijn ook onderzoeken aan te wijzen waarin die mogelijkheid in theorie wel open staat, maar om praktische redenen lastig ligt. Wat te denken bijvoorbeeld van een onderzoek naar de besteding van middelen voor ontwikkelingshulp voor specifieke projecten in verre landen waar de communicatiemiddelen een stuk minder goed functioneren dan in het westen? Hoe snel zal men zich dan de moeite getroosten om het werk van de onderzoekers te herhalen teneinde de uitkomsten te verifiëren?

Het zal duidelijk zijn waar mijn betoog zich toe strekt. Naar analogie met het strafproces is het zinvol om na te denken over de mogelijkheid van compensatie van de absolute of relatieve onmogelijkheid om de onderzoeksresultaten te verifiëren. Die mogelijkheid is in het belang van de betrokken onderzoekers (zij voorkomen dat hen het verwijt van oncontroleerbaarheid ten deel valt) en van de wetenschap als zodanig (de *body of knowledge* wordt niet ‘vervuild’ met oncontroleerbare onderzoeksresultaten). Een belangrijke vraag is evenwel hoe de mogelijkheid van compensatie eruit zou moeten zien en hoe deze zou kunnen worden georganiseerd. Aanknopend bij het strafprocesrecht betekent het dat het niet of lastig te verifiëren onderzoeksmateriaal zou moeten worden gezien en beoordeeld door een onafhankelijk en deskundig persoon. Die kan zijn oordeel vellen over enerzijds de kwaliteit van het materiaal en anderzijds de wijze waarop de onderzoekers het materiaal verwerken. Indien het oordeel positief uitvalt, biedt dat een zekere garantie voor de deugdelijkheid van de

het strafrecht is dat overigens niet anders. Het bestaan van de mogelijkheid van herziening van strafzaken getuigt van het inzicht dat later kan blijken dat de aangenomen materiële waarheid toch niet de waarheid blijkt te zijn.

onderzoeksresultaten.ⁱⁱ Dat vormt dan de compensatie van de absolute of relatieve onmogelijkheid om de onderzoeksresultaten te verifiëren.

Wie zou dit toezicht moeten uitoefenen? Wie wordt de rechter-commissaris van het sociaal-wetenschappelijk onderzoek? Met een knipoog naar de toezichtshype in Nederland – waarbij allerlei autoriteiten toezien op het goed functioneren van diverse nuttige instellingen (met de Consumentenautoriteit als meest recente aanwinst) – roept de titel van deze bijdrage de vraag op of er ook zoiets als een Nederlandse Onderzoeksautoriteit moet komen. Mijn antwoord is daarop bevestigend, zij het dat ik geenszins streef naar een gecentraliseerde vorm van toezicht. Veeleer is het zaak dat onderzoekers en, voor zover aan de orde, opdrachtgevers van sociaal-wetenschappelijk onderzoek zelf het initiatief nemen om, indien daartoe voldoende aanleiding bestaat, het benodigde toezicht te organiseren. De ‘onbetwistbaarheid’ van de kwaliteit van het onderzoek – en in elk geval de kwaliteit van de gebezigde bronnen – straalt immers rechtstreeks af op het imago van de onderzoekers en de overtuigingskracht van de onderzoeksresultaten. Het toezicht – men zou ook kunnen spreken van een audit – zal veelal ook eenvoudig zijn te realiseren. De voorzitter van een begeleidingscommissie kan bijvoorbeeld deze rol op zich nemen.ⁱⁱⁱ Hij of zij is toch al betrokken bij het verloop van het onderzoek en het is een betrekkelijk geringe inspanning om over de schouders van de onderzoekers mee te kijken hoe met vertrouwelijke of moeilijk verkrijgbare onderzoeksresultaten wordt omgesprongen. Eventueel zou kunnen worden volstaan met steekproeven, zodat de toezichtstaak binnen redelijke grenzen blijft. De toezichthouder kan vervolgens een korte verklaring opstellen over de wijze waarop hij het toezicht heeft uitgeoefend en wat de bevindingen zijn. Die verklaring kan worden opgenomen in de publicatie van de onderzoeksresultaten. Uiteraard rijzen er bij de verdere uitvoering van de hier ontvouwde gedachte nog allerlei uitvoeringsvragen. Hier is echter de vaststelling belangrijk dat het uitoefenen van toezicht mogelijk is én voor alle bij het onderzoek betrokken partijen voordelen biedt.

In het strafrecht is de inschakeling van de rechter-commissaris als compensatiemogelijkheid bij het gebruik van verklaringen van personen waarvan de identiteit niet mag blijken of die anderszins niet rechtstreeks kunnen worden ondervraagd, in zekere zin een succes geworden. Zo kan een soortelijke constructie worden toegepast bij zogeheten afgeschermd getuigen, hetgeen in de praktijk neerkomt op ambtenaren van inlichtingen- en veiligheidsdiensten.^{iv} Voor het strafproces is het optreden van de rechter-commissaris van belang om de verdachte een eerlijk proces te bieden. Een eerlijk proces is daarbij eerst en vooral een proces waarin voldoende waarborgen bestaan dat de materiële waarheid wordt gevonden. Het strafrecht biedt daarmee

ⁱⁱ Hetgeen niet wegneemt dat anderen nog steeds kritiek kunnen uitoefenen op het onderzoek, bijvoorbeeld voor wat betreft de gebezigde methode. En ook met de geboden compensatie is de vertrouwenskwestie niet helemaal van tafel, omdat de controleerbaarheid door derden beperkt blijft tot de toezichthouder.

ⁱⁱⁱ Dat impliceert dat de voorzitter van de begeleidingscommissie op enige afstand blijft van de onderzoekers, omdat hij anders niet geloofwaardig is als toezichthouder. Maar van een begeleidingscommissie verwacht men uiteraard een onafhankelijke opstelling.

^{iv} Dit is niet zonder kritiek gebleven, vooral omdat het na het afleggen van de verklaring aan de afgeschermd getuige – en niet de rechter-commissaris – is om te bepalen of de verklaring ook daadwerkelijk in het dossier wordt opgenomen. Voor mijn betoog is dit verder niet van belang.

inspiratie voor de wijze waarop men in het sociaal-wetenschappelijk onderzoek kan omspringen met onderzoeksmateriaal dat vertrouwelijk moet blijven of anderszins moeilijk toegankelijk is.